สีสันวรรณกรรม

การสร้างอัตลักษณ์ของชาวไทยมุสลิมและชาวไทยเชื้อสายจีนในปัตตานี : มองผ่านตำนานมัสยิดกรือเซะ

กอบกาญจน์ ภิญโญมารค [1]

มัสยิดกรือเซะ หรือมัสยิดปีตูเกิรบัง[2] ตั้งอยู่ที่หมู่ 2 บ้านกรือเซะ ตำบลตันหยงลูโละ อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี มีขนาดกว้าง 15.10 เมตร ยาว 29.60 เมตร สูง 6.50 เมตร มัสยิดกรือเซะเป็นมัสยิดสำคัญคู่บ้านคู่เมืองในยุคสมัยที่เมืองปัตตานีตั้งอยู่บริเวณกรือเซะ รูปลักษณะเป็นอาคารก่ออิฐถือปูน ซึ่งถือว่าเป็นมัสยิดเก่าแก่ที่สุดในประเทศไทยที่ก่อสร้างด้วยอิฐ และเป็นแห่งแรกในอุษาคเนย์ที่มีการก่อสร้างทิวเสาทรงกลมเป็นระเบียงทางเดินซุ้มระหว่างช่วงเสานำอิฐมาเรียงซ้อนจากระดับพื้นดินทั้งสองข้างขึ้นไปบรรจบกันจนเป็นรูปโค้งแหลม **(pointed arch)** แบบศิลปะโกธิค **(Gothic)** อิฐที่ใช้ก่อเป็นอิฐสมัยอยุธยา ตรงฐานมัสยิดมีอิฐรูปแบบสมัยทวาราวดีปะปนอยู่บ้าง บริเวณหลังคาเหนืออาคารมีร่องรอยฐานอิฐ ซึ่งสันนิษฐานว่าน่าจะมีการก่อสร้างโดม โดยการเรียงอิฐขึ้นไป[3]

ประวัติการก่อสร้างมัสยิดกรือเซะมีหลากหลายกระแสและยังไม่มีข้อสรุปที่แน่ชัด กล่าวคือ ไม่อาจระบุได้ว่ามัสยิดกรือเซะสร้างขึ้นในสมัยใดและใครเป็นผู้สร้าง แต่ประวัติการสร้างมัสยิดก็อยู่ในความรับรู้ของผู้คน โดยเฉพาะประชาชนในจังหวัดปัตตานี อันเป็นที่ตั้งของมัสยิดกรือเซะ คำบอกเล่าของชาวบ้านเกี่ยวกับประวัติการก่อสร้างมัสยิดมีลักษณะเป็นตำนานในรูปนิทานที่เล่าสืบต่อกันมาปากต่อปากหรือมุขปาฐะ ไม่มีหลักฐานยืนยันแน่ชัดให้เชื่อถืออย่างใดอย่างหนึ่งได้ แต่ก็พอเป็นเค้าเงื่อนที่บ่งชี้ถึงความสัมพันธ์เกี่ยวข้องระหว่างกลุ่มคนพื้นเมืองมลายูและกลุ่มคนจีนจากเมืองจีน

ตำนานจากคำบอกเล่าของชาวบ้านสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 กระแสหลัก คือ **ตำนานแรก**มีเรื่องราวว่า มัสยิดกรือเซะสร้างขึ้นในสมัยที่เมืองปัตตานีเจริญรุ่งเรือง ผู้ควบคุมการก่อสร้างเป็นชาวจีนชื่อ “ลิ้มโต๊ะเคี่ยม” ความเป็นมาของลิ้มโต๊ะเคี่ยมผู้บอกข้อมูลบางคนเล่าว่าเป็นพ่อค้า ล่องสำเภาจากเมืองจีนเพื่อมาทำการค้าขายกับเมืองปัตตานี บ้างก็ว่าเป็นนักรบที่ลี้ภัยมาจากเมืองจีน และขึ้นฝั่งที่ปัตตานีอันเป็นเมืองท่าชายทะเลที่รุ่งเรืองในสมัยโบราณ ต่อมาได้แต่งงานกับธิดาของเจ้าเมืองปัตตานี

---

[1] อาจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

[2] ปีตู แปลว่า ประตู ส่วน เกิรบัง แปลว่า ช่องประตูรูปโค้ง

[3] ในปัจจุบันการสร้างโดมใช้วิธีการหล่อคอนกรีตเสริมเหล็ก

ลิ้มโต๊ะเคี่ยมจากเมืองจีนมานานหลายปี ไม่ส่งข่าวให้ทางบ้านทราบ มารดาที่แก่ชราเป็นห่วงและต้องการให้ลูกชายคนเดียวของตนกลับบ้าน นางตรอมใจจนล้มเจ็บ ด้วยความกตัญญูต่อมารดา ลิ้มกอเหนี่ยวน้องสาวของลิ้มโต๊ะเคี่ยมจึงรับอาสาตามหาพี่ชายและลั่นวาจาว่า หากตามพี่ชายกลับมาไม่ได้นางก็จะไม่ขอกลับเมืองจีนอีก

ลิ้มกอเหนี่ยวออกเดินทางรอนแรมจากเมืองจีนมาตามหาพี่ชายจนพบ และอ้อนวอนให้กลับบ้านไปดูแลมารดาตามหน้าที่ของบุตรชายคนโต แต่ลิ้มโต๊ะเคี่ยมไม่ยอมกลับ อ้างว่าเพราะตนมีภรรยาและเข้ารีตนับถือศาสนาอิสลามแล้ว ที่สำคัญคือยังก่อสร้างมัสยิดตามที่เจ้าเมืองมอบหมายให้ไม่สำเร็จ ลิ้มกอเหนี่ยวพร่ำอ้อนวอนพี่ชายอยู่หลายครั้งก็ไม่ได้ผล ด้วยความน้อยใจนางจึงผูกคอตาย **ก่อนสิ้นใจนางสาปแช่งว่า ขอให้พี่ชายสร้างมัสยิดไม่สำเร็จ** และก็เป็นจริงตามนั้น เพราะเมื่อก่อสร้างจวนเสร็จ ถึงตอนขึ้นโดมก็เกิดฟ้าผ่าพังทลายลงมาถึง 3 ครั้ง 3 คราว มัสยิดกรือเซะจึงถูกทิ้งร้างและมีรูปลักษณ์ค้างคาอยู่เช่นนั้นมาจนกระทั่งปัจจุบัน

ส่วน**อีกตำนานหนึ่ง**มีเรื่องราวว่า เจ้าเมืองปัตตานีเดิมนับถือศาสนาฮินดู ต่อมาได้ล้มป่วยเป็นโรคผิวหนังพุพองและแตกทั่วร่างกายทุกข์ทรมานมาก หมอเก่งๆ หลายคนรักษาอย่างไรก็ไม่หาย “โต๊ะครูปาแกอายู” อาสารักษา และขอคำมั่นสัญญาจากเจ้าเมืองว่า หากหายจากโรคประหลาดนี้ ให้เปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลาม เจ้าเมืองยินยอม โต๊ะครูจึงใช้ข้าวสารตำใส่แผลให้ ไม่ช้าแผลก็หายสนิท แต่เจ้าเมืองกลับคำพูด ไม่ยอมนับถือศาสนาอิสลาม ต่อมาก็เป็นโรคเดิมอีก โต๊ะครูรับรักษาให้ เป็นเช่นนี้อยู่ถึง 3 ครั้ง ท้ายที่สุดเจ้าเมืองจึงยอมนับถือศาสนาอิสลามและสร้างมัสยิดขึ้นด้วยความศรัทธา

ในการก่อสร้างมัสยิด เจ้าเมืองได้ว่าจ้างนายช่างชาวจีนชื่อลิ้มโต๊ะเคี่ยม หรือเรียกขานในหมู่ชาวมุสลิมว่า “อาโกะ” (ดาโต๊ะ)[4] ให้เป็นผู้ควบคุมการก่อสร้าง ลิ้มโต๊ะเคี่ยมได้ธิดาเจ้าเมืองเป็นภรรยาและเข้ารีตนับถือศาสนาอิสลาม การก่อสร้างมัสยิดดำเนินมา 2 ปีก็ยังไม่แล้วเสร็จ น้องสาวของลิ้มโต๊ะเคี่ยมชื่อลิ้มกอเหนี่ยวเดินทางจากเมืองจีนมาตามหาพี่ชาย และอ้อนวอนให้กลับบ้าน แต่พี่ชายไม่ยอมกลับ นางเสียใจมากจึงใช้เชือกมัดคอตายที่ริมทะเล ลิ้มโต๊ะเคี่ยมสร้างสุสานฝังร่างน้องสาวไว้ ณ ที่แห่งนั้น แล้วดำเนินการสร้างมัสยิดต่อ แต่สร้างได้ไม่เท่าไร ลิ้มโต๊ะเคี่ยมก็ล้มป่วยเสียชีวิต ต่อมาไม่นานเจ้าเมืองก็เสียชีวิต มัสยิดจึงสร้างไม่เสร็จ และถูกทิ้งร้างนับตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

รายละเอียดตอนท้ายนี้ผู้บอกข้อมูลบางคนก็เล่าว่าสาเหตุที่มัสยิดสร้างไม่สำเร็จเพราะเกิดสงคราม ลิ้มโต๊ะเคี่ยมมีหน้าที่สำคัญต้องทำคือ หล่อปืนใหญ่เพื่อใช้ในการสู้รบ จึงทิ้งงานก่อสร้างมัสยิดไว้เพียงเท่านั้น แต่ลิ้มโต๊ะเคี่ยมเสียชีวิตขณะทดลองยิงปืนใหญ่ มัสยิดจึงสร้างไม่เสร็จมาจนบัดนี้

ประเด็นที่น่าสนใจพิจารณาคือ **ประวัติการก่อสร้างมัสยิดกรือเซะดังตำนานแรก ผู้บอกข้อมูลเป็นชาวไทยเชื้อสายจีน ส่วนอีกตำนานหนึ่งได้รับการบอกเล่าจากผู้บอกข้อมูลที่เป็นชาวไทยมุสลิม** ชวนให้ขบคิดว่าเพราะเหตุใดชาวไทยมุสลิมและชาวไทยเชื้อสายจีนในปัตตานี จึงเล่าตำนานการสร้างมัสยิดกรือเซะแตกต่างกัน ดังจะอภิปรายต่อไป

ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติมัสยิดกรือเซะที่กล่าวมาข้างต้นเป็นข้อมูลมุขปาฐะ เมื่อศึกษาเอกสารลายลักษณ์พบว่าประวัติการสร้างมัสยิดกรือเซะมีหลากหลายกระแส ยกตัวอย่างเช่น อัฮหมัดสมบูรณ์ บัวหลวง กล่าวว่ามัสยิดกรือเซะสร้างขึ้นในรัชสมัย

[4] ภาษามลายู หมายถึง ผู้อาวุโส ผู้ควรแก่การยกย่อง เคารพนับถือ

สุลต่านมูฎอฟฟัร ชาห์ประมาณปี พ.ศ. 2100 ออกแบบและควบคุมการก่อสร้างโดย เชค ซาอิด เป็นมัสยิดหลังแรกในแหลมมลายูที่ก่ออิฐถือปูน ลักษณะเป็นตึกโอ่โถง เสาทุกต้นแกะสลักอย่างสวยงามหรูหรา ปิดทองกะไหล่ ภายในอาคารและแท่นมิมบัร มัสยิดแห่งนี้เป็นที่ประกอบศาสนกิจของพระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชบริพาร และประชาชนตั้งอยู่ด้านหน้าของพระราชตำหนัก “อิสตานานิลัม” ด้านประตูชัยหรือประตูฮังตูเวาะฮแห่งราชธานีกรือเซะ (ม.ป.ป. : 2) การใช้งานดังกล่าวเป็นข้อบ่งชี้ว่ามัสยิดกรือเซะน่าจะก่อสร้างเสร็จสมบูรณ์แล้ว และแสดงว่ามัสยิดมีอายุราว 447 ปี

มหานครปาตานี ดารุสซาลาม สามารถดำรงความเป็นราชอาณาจักรอิสระ มีกษัตริย์ปกครองตนเองและเป็นรัฐอิสลามแรกๆ ของเอเชียตั้งแต่ประมาณพ.ศ. 2000-2329 ระยะเวลากว่าสามร้อยปีมีสงครามจากข้าศึกทั้งภายนอกและภายในอยู่บ่อยครั้ง กองทัพสยามพยายามเข้าโจมตีและประสบความล้มเหลวอย่างน้อย 5 ครั้ง ในช่วงเวลา 200 ปี ท้ายสุดในปีพ.ศ.2329 สมัยสุลต่านมูฮัมหมัด แห่งราชวงศ์กลันตัน ปาตานีต้องสูญเสียเมืองแก่สยาม บ้านเมืองถูกเผาผลาญจนวอดวาย คงเหลือแต่มัสยิดกรือเซะเท่านั้นที่เพลิงเผาไม่หมด (เรื่องเดียวกัน : 2-3)

ฮิบรอฮิม ชุกรี (2541:34) เขียนเรื่องประวัติการสร้างมัสยิดกรือเซะว่า “ต่วนสุหลง[5] เจ้าเมืองปะตานีนั้นสืบเชื้อสายจากดาโต๊ะปังกาลัน ซึ่งตั้งบ้านเรือนอยู่ที่กรือเซะ ระหว่างที่ต่วนสุหลงเป็นเจ้าเมืองปะตานีนั้นท่านได้ให้ความสนใจต่อศาสนาอิสลามเป็นอย่างมากถึงกับได้สร้างมัสยิดขึ้นที่ประตูเมือง ซึ่งยังมีร่องรอยอยู่ที่หมู่บ้านกรือเซะปัจจุบันนี้” แสดงว่ามัสยิดมีอายุราว 172-188 ปี

ฮิบรอฮิม ชุกรี เขียนไว้อีกว่าอาณาจักรปัตตานีโบราณมีความเจริญรุ่งเรืองทุกด้านยากที่จะหาเมืองมลายูอื่นๆ เทียบได้กล่าวคือมีทั้งความอุดมสมบูรณ์และเป็นศูนย์กลางการค้าที่ยิ่งใหญ่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แม้แต่กรุงศรีอยุธยาซึ่งเป็นเมืองหลวงของชาวสยามในยุคเดียวกัน ก็มีความเจริญด้านการค้าเป็นรองปัตตานี ด้วยเหตุนี้เองพระเจ้าแผ่นดินสยามจึงมุ่งครอบครองปัตตานี นับตั้งแต่รัชสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเป็นต้นมา จนกระทั่งสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ประมาณปี พ.ศ. 2328 สมเด็จกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทได้ยกกองทัพมาตีเมืองปัตตานี ซึ่งขณะนั้นมีความอ่อนแอ สุลต่านมูฮัมหมัดไม่อาจต้านทานได้ ในที่สุดก็พ่ายแพ้ถูกทัพสยามยึดเมืองได้สำเร็จ นับเป็นการสูญเสียเอกราชของเมืองปัตตานีที่ดำรงไว้เป็นเวลาหลายศตวรรษ ทัพสยามกวาดต้อนชาวเมืองไปเป็นเชลย ริบทรัพย์สมบัติ และเผาพระราชวังบริเวณกรือเซะเสียหายยับเยิน (2541 : 17, 30-32)

สังเกตได้ว่าประวัติการสร้างมัสยิดกรือเซะที่นักวิชาการชาวไทยมุสลิมเรียบเรียงไว้เป็นหลักฐานนั้นระบุชัดเจนว่ามัสยิดก่อสร้างเสร็จสมบูรณ์แล้วแต่ถูกทำลายในคราวที่เกิดสงครามกับสยาม ในเอกสารทั้ง 2 ฉบับ **ไม่ปรากฏข้อมูลของมัสยิดที่เกี่ยวข้องกับชาวจีนชื่อลิ้มโต๊ะเคี่ยมและลิ้มกอเหนี่ยว** ต่างกับตำนานมัสยิดในคำบอกเล่าของชาวไทยมุสลิมที่ระบุชัดเจนว่า นายช่างผู้ก่อสร้างมัสยิดคือลิ้มโต๊ะเคี่ยม และไม่ปฏิเสธการมีอยู่ของลิ้มกอเหนี่ยวผู้เป็นน้องสาว **สิ่งเดียวที่ไม่ปรากฏในคำบอกเล่าคือ “คำสาปแช่ง” ของลิ้มกอเหนี่ยว**เท่านั้น

นอกจากนี้ชาวบ้านในท้องถิ่นส่วนใหญ่ยังให้ข้อมูลอีกว่า ชาวบ้านในชุมชนกรือเซะสืบเชื้อสาย

[5] ต่วนสุหลงปกครองปัตตานีระหว่างพ.ศ. 2359-2375 หลังจากปัตตานีถูกแบ่งออกเป็น 7 หัวเมืองแล้ว

มาจากลิ้มโต๊ะเคี่ยมและพรรคพวกที่เดินทางมาจากเมืองจีน ซึ่งสมรสกับหญิงชาวมลายูพื้นเมืองและเปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลามตั้งรกรากอย่างถาวร จนกลายเป็นส่วนหนึ่งของพลเมืองปัตตานี หลายครอบครัวระบุว่าตนมีบรรพบุรุษเป็นชาวจีน ชาวไทยมุสลิมบริเวณกรือเซะจึงมีรูปลักษณ์ที่ต่างจากชาวมุสลิมทั่วไปคือ มีผิวขาวแบบจีน และหน้าตาค่อนไปทางจีนมากกว่าที่จะคมเข้มแบบคนพื้นถิ่น

ในส่วนเอกสารของฝ่ายชาวไทยเชื้อสายจีนซึ่งเรียบเรียงเรื่องราวที่เกี่ยวเนื่องกับมัสยิดกรือเซะไว้ เช่น “ประวัติเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว” ของมูลนิธิเทพปูชนียสถานสรุปความได้ว่า ลิ้มเต้าเคี่ยนและลิ้มกอเหนี่ยวเกิดในสมัยพระเจ้าซื่อจงฮ่องเต้ ลิ้มเต้าเคี่ยนเป็นคนทระนงองอาจ ใจคอกว้างขวาง และมีสมัครพรรคพวกมาก ส่วนลิ้มกอเหนี่ยวเป็นผู้มีอัธยาศัยดีงาม มีความกตัญญู และกล้าหาญเด็ดเดี่ยว เมื่อลิ้มเต้าเคี่ยนเป็นหนุ่มได้เข้ารับราชการในสมัยนั้นมีโจรสลัดญี่ปุ่นเที่ยวปล้นบ้านเมืองชายฝั่งทะเลของจีนสร้างความเดือดร้อนเป็นอันมาก ลิ้มเต้าเคี่ยนถูกขุนนางกังฉินคู่อริใส่ความว่า สมคบกับโจรสลัดและซ่องสุมกำลังคนเพื่อก่อการกบฏ ลิ้มเต้าเคี่ยนจึงถูกทางราชการประกาศจับ ลิ้มเต้าเคี่ยนคิดว่าโทษหนักเช่นนี้ย่อมไม่มีโอกาสหาทางแก้ตัวเพื่อแสดงความบริสุทธิ์ จึงชักชวนสมัครพรรคพวกพากันอพยพด้วยการนำเรือ 30 กว่าลำตีฝ่าวงล้อมของทหารหลวงบ่ายหน้าไปยังเกาะไต้หวัน แต่กลัวทัพหลวงจะติดตามทันจึงเดินทางต่อไปจนถึงเมืองปัตตานี

ที่เมืองปัตตานีลิ้มเต้าเคี่ยนได้ธิดาเจ้าเมืองเป็นภรรยา และเข้ารีตนับถือศาสนาอิสลาม ลิ้มเต้า-เคี่ยน จากเมืองจีนมานานมารดาซึ่งอยู่ในวัยชรามีความห่วงใยและมักล้มป่วยอยู่เนือง ๆ ลิ้มกอเหนี่ยวสงสารมารดาจึงอาสามาตามพี่ชายกลับบ้านและลั่นวาจา ว่า หากพี่ชายไม่ยอมกลับ ตนก็ไม่ขอมีชีวิตอยู่

ลิ้มกอเหนี่ยวกับพรรคพวกนำเรือออกเดินทางเป็นเวลาหลายเดือน จนกระทั่งถึงเขตเมืองปัตตานีครั้นพบพี่ชายแล้วลิ้มกอเหนี่ยวก็ขอร้องให้กลับบ้านเพื่อจะได้อยู่กันพร้อมหน้าและดูแลมารดา แต่ลิ้มเต้าเคี่ยนเกรงว่าทางราชการยังไม่ให้อภัยโทษและมีภารกิจมากมาย เพราะได้อาสาเจ้าเมืองก่อสร้างมัสยิด จึงไม่อาจกลับเมืองจีนได้ในตอนนี้ ลิ้มกอเหนี่ยวขอพักอยู่ที่ปัตตานีชั่วคราว และคิดหาโอกาสอ้อนวอนพี่ชายกลับเมืองจีนต่อไป

ขณะนั้นเจ้าเมืองปัตตานีเสียชีวิตด้วยโรคชราและไม่มีบุตรที่จะให้ครองเมืองต่อเหล่าขุนนางยังไม่ทันดำเนินการเลือกพระญาติวงศ์คนใดเป็นเจ้าเมืองก็เกิดสงครามแย่งชิงอำนาจระหว่างพวกกบฏและพระญาติวงศ์ของเจ้าเมือง ลิ้มเต้าเคี่ยนกับเหล่าทหารที่จงรักภักดีต่อเจ้าเมืองได้สู้รบกับพวกกบฏ ลิ้มกอเหนี่ยวเป็นห่วงพี่ชายจึงเสี่ยงชีวิตช่วยรบอย่างกล้าหาญ แม้ฝ่ายกบฏล้อมตีสกัดไว้นางก็ไม่คิดถอยหนี จนกระทั่งพรรคพวกบาดเจ็บและถูกฆ่าหลายคน ลิ้มกอเหนี่ยวคิดว่าหากสู้รบต่อไปคงถูกฆ่าตาย จึงตัดสินใจว่าแม้ตัวตายก็ขอให้ปรากฏชื่อไว้เป็นเกียรติแก่วงศ์ตระกูล ประกอบกับน้อยใจพี่ชายที่ไม่ยอมกลับเมืองจีน นางจึงผูกคอตายที่ต้นมะม่วงหิมพานต์ ลิ้มเต้าเคี่ยนเสียใจมาก เขาสร้างฮวงซุ้ยฝังศพน้องสาวตามประเพณีจีนอย่างสมเกียรติ คนจีนสมัยนั้นซาบซึ้งในความกตัญญูและความเป็นผู้รักษาสัจจะของลิ้มกอเหนี่ยว จึงนำกิ่งมะม่วงหิมพานต์ที่นางผูกคอตายมาแกะสลักเป็นรูปจำลองเพื่อกราบไหว้บูชาจนถึงปัจจุบัน (เคี่ยม สังสัทธิเสถียร และ ดวง ทองอ่อน, 2546 : 29-36)

สังเกตได้ว่าข้อมูลที่ปรากฏในเอกสารฉบับนี้**ไม่ปรากฏเรื่องราวเกี่ยวกับ “คำสาปแช่ง”** แต่อย่างใด เช่นเดียวกับในพงศาวดารเมืองปัตตานีที่กล่าวว่าลิ้มกอเหนี่ยวล่องสำเภามาตามลิ้มโต๊ะเคี่ยมพี่ชาย ซึ่งรับราชการกับรายาปัตตานี ทำหน้าที่เป็นช่างหล่อปืนใหญ่ แต่พี่ชายไม่ยอมกลับ นางจึงผูก

คอตาย ลิ้มโต๊ะเคี่ยมจัดการทำฮวงซุ้ยฝังศพไว้ที่หมู่บ้านกรือเซะ คนจีนยกย่องว่าเป็นหญิงบริสุทธิ์และรักชาติตระกูล จึงมีการเซ่นไหว้เป็นประจำทุกปี ดังความว่า

...หลิมโต๊ะเคี่ยมนายช่างหล่อปืนนี้มาอยู่ในเมืองปัตตานีหลายปี น้องสาวหลิมโต๊ะเคี่ยมชื่อเก๊าเนี่ยวตามมาจากเมืองจีน มาปะหลิมโต๊ะเคี่ยมที่เมืองปัตตานี อยู่เฝ้าอ้อนวอนหลิมโต๊ะเคี่ยมให้ละเสียจากเพศมลายูกลับไปเมืองจีน หลิมโต๊ะเคี่ยมก็ไม่ยอมไป เก๊าเนี่ยวเปนน้องสาวเฝ้าแต่อ้อนวอนหลิมโต๊ะเคี่ยมมานั้นประมาณหลายปี หลิมโต๊ะเคี่ยมก็ไม่ยอมไปแขงอยู่ เก๊าเนี่ยวซึ่งเปนน้องสาวมีความเสียใจหลิมโต๊ะเคี่ยมผู้พี่ชายผูกคอตาย

ครั้นเก๊าเนี่ยวน้องสาวผูกคอตายแล้ว หลิม-โต๊ะเคี่ยมผู้พี่ก็จัดแจงศพเก๊าเนี่ยวน้องสาวฝังไว้ในตำบลบ้านกะเสะ ทำเปนฮ่องสุยปรากฏอยู่ตลอดมาจนเดี่ยวนี้ พวกจีนก็เลยนับถือว่าเปนผู้หญิงบริสุทธิ์อย่างหนึ่ง เปนคนรักชาติตระกูลอย่างหนึ่ง ได้มีการเซ่นไหว้เสมอทุกปีมิได้ขาดที่ศพเก๊าเนี่ยวนี้... (ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 3, 2457)

อย่างไรก็ตาม พบว่ามีเอกสารฉบับหนึ่ง **ปรากฏเรื่องราวที่ลิ้มกอเหนี่ยวสาปให้ลิ้มโต๊ะเคี่ยมสร้างมัสยิดกรือเซะไม่สำเร็จ**นั่นคือ *"ตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวฉบับของตระกูลคณานุรักษ์"* ซึ่งผู้เขียนกล่าวถึงที่มาว่า *"ขุนพจน์สารบาญบุตรชายคนที่สองของคุณพระจีนคณานุรักษ์*[6] *เล่าให้คุณสุวิทย์ คณานุรักษ์ ผู้เป็นหลานปู่ฟังตามที่คุณพระจีนคณานุรักษ์บันทึกไว้เป็นภาษาจีน ซึ่งได้สูญหายไปในชั้นลูก และคุณสุวิทย์ คณานุรักษ์ได้เล่าให้ผู้เขียนฟังอีกต่อหนึ่งเพื่อเผยแพร่..."* (มัลลิกา คณานุรักษ์, 2530 : 10)

ประวัติเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวสำนวนนี้ ในตอนต้นมีใจความคล้ายคลึงกับที่ปรากฏในฉบับของมูลนิธิเทพปูชนียสถาน แต่ต่างกันในตอนท้ายที่ระบุเรื่องคำสาปไว้ชัดเจนว่า

...ลิ้มกอเหนี่ยวตัดสินใจสละชีวิตตนเองประท้วงพี่ชาย โดยการผูกคอตายที่ต้นมะม่วงหิมพานต์ ***ก่อนตายได้สาปแช่งไว้ว่า ขอให้การสร้างมัสยิดที่พี่ชายทำอยู่ไม่มีวันสำเร็จ***[7] ***...***เมื่อเสร็จพิธีศพน้องสาวแล้ว ลิ้มโต๊ะเคี่ยมก็ได้ก่อสร้างมัสยิดที่ค้างต่อไป พอสร้างจวนจะสำเร็จเหลือเพียงยอดโดมก็ถูกฟ้าผ่ายอดโดมพังทลายหมด แต่ลิ้มโต๊ะเคี่ยมไม่ยอมแพ้ เพียรพยายามสร้างต่ออีก 3 ครั้ง ก็ถูกฟ้าผ่าทุกครั้ง ในที่สุดจึงยอมแพ้ หมดความพยายามที่จะสร้างต่อไป แม้แต่เจ้าเมืองก็บังเกิดความกลัวในคำสาปแช่งจนไม่มีใครกล้าสร้างต่อจนถึงปัจจุบันนี้* (เรื่องเดียวกัน : 13)

เมื่อพิจารณาเอกสารลายลักษณ์ที่กล่าวมาข้างต้นสันนิษฐานได้ว่า **ตำนานมัสยิดกรือเซะตามคำบอกเล่าของชาวไทยเชื้อสายจีนในปัตตานี ซึ่งระบุว่ามัสยิดสร้างไม่เสร็จเพราะคำสาปของเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวนั้น น่าจะมีที่มาจากประวัติเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวซึ่งบอกเล่าสืบต่อกันมาในสายตระกูลคณานุรักษ์นี่เอง**

อาจกล่าวได้ว่า ตำนานกระแสนี้มีพลังในกลุ่มชนชาวไทยเชื้อสายจีนในปัตตานี และได้รับการ

---

[6] นายจูไล่ ตันธนวัฒน์ เป็นหัวหน้าชาวจีนปัตตานีในสมัยรัชกาลที่ 5 และเป็นผู้สร้างศาลเจ้าเล่งจูเกียงให้เจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวประทับ

[7] มัลลิกา คณานุรักษ์ (สัมภาษณ์), 12 พฤศจิกายน 2547 กล่าวว่า เรื่องเล่าที่ว่าลิ้มกอเหนี่ยวสาปแช่งให้การสร้างมัสยิดที่พี่ชายทำอยู่ไม่มีวันสำเร็จนั้น ผู้เล่าไม่ได้มีเจตนาที่จะดูหมิ่น หรือ "กด" ศาสนาอื่น แต่ความหมายที่ซ่อนอยู่ระหว่างบรรทัดคือ นางตั้งใจสาปว่า *"ในขณะนั้นพี่ชายกำลังทำอะไรอยู่ขอให้ไม่สำเร็จ"* และสิ่งที่ลิ้มโต๊ะเคี่ยมกำลังทำอยู่ก็คือการสร้างมัสยิดกรือเซะนั่นเอง

เผยแพร่ไปในวงกว้าง จนกลายเป็นประวัติมัสยิดกรือเซะในความรับรู้ของผู้คนโดยทั่วไป ที่สำคัญคือเมื่อภาครัฐมีนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยว ตั้งแต่ประมาณปีพ.ศ.2520 ก็ได้รับเอาตำนานนี้มาเป็นกระแสหลักเพื่อสร้างจุดขายดึงดูดผู้คนทั้งในประเทศและต่างประเทศให้มาท่องเที่ยวปัตตานี โดยเฉพาะชาวไทยเชื้อสายจีน รวมทั้งชาวจีนที่อาศัยอยู่ในประเทศมาเลเซียและสิงคโปร์ จนกลายเป็นโปรแกรมการท่องเที่ยวสำคัญที่นักท่องเที่ยวจะขาดไม่ได้เมื่อมาเยือนภาคใต้ของไทย และไม่เกิน 40 ปีมานี้ [8] คนจีนได้ย้ายฮวงซุ้ยอัญเชิญวิญญาณเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวจากจุดเดิมริมอ่าวตันหยงลูโละ ห่างจากหมู่บ้านกรือเซะไปทางอ่าวปัตตานีราว 1 กิโลเมตร มาไว้ที่ข้างมัสยิด โดยมีเหตุผลว่าชาวบ้านรำคาญเสียงประทัดเวลาคนจีนไปไหว้เจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว บ้างก็ว่าสุสานเก่าถูกน้ำทะเลกัดเซาะจนทำให้จมอยู่ใต้น้ำ ชาวจีนจึงมาสร้างสุสานขึ้นใหม่ใกล้กับมัสยิดกรือเซะ เมื่อย้ายสุสานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวมาไว้ใกล้มัสยิดก็ดูสอดคล้องเหมาะเจาะและเหมือนยิ่งตอกย้ำตำนานตามความเชื่อของชาวจีนให้น่าเชื่อถือและหยั่งรากลึกขึ้น

สังเกตได้ว่า ตำนานเรื่องเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวสาปให้ลิ้มโต๊ะเคี่ยมสร้างมัสยิดกรือเซะไม่สำเร็จนี้มีเรื่องราว (Story) ที่เข้มข้น มากสีสัน สามารถดึงดูดใจผู้คนได้ดี เพราะมีปมขัดแย้ง (Conflict) มีอิทธิปาฏิหาริย์และสอดคล้องกับรูปลักษณ์ของมัสยิดที่ปรากฏให้เห็นในปัจจุบัน จึงไม่น่าแปลกใจที่ตำนานกระแสนี้จะ “ติด” หรือประทับในใจของผู้ที่ได้รับรู้มากกว่าเรื่องเล่ากระแสอื่นๆ

สิ่งที่น่าขบคิดต่อไปคือ เหตุใดชาวไทยเชื้อสายจีนในปัตตานีจึงเลือกใช้ตำนานนี้บอกเล่าถึงประวัติการสร้างมัสยิดกรือเซะ เป็นไปได้หรือไม่ว่าเพราะการสร้างให้วัฒนธรรมของตนมีอำนาจเหนือวัฒนธรรมอื่นแม้แต่ในเรื่องเล่าเป็นวิถีทางหนึ่งในการธำรงเอกลักษณ์ทางชาติพันธุ์ (Ethnic Identity) ของตนไว้ท่ามกลางความหลากหลายของสังคมพหุวัฒนธรรม[9] ในฐานะผู้มาใหม่ เพื่อไม่ให้ถูกกลืนไปกับวัฒนธรรมอื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัฒนธรรมของชาวมุสลิมพื้นถิ่น

นอกจากนี้ “ลิ้มกอเหนี่ยว” ผู้พยายามขอร้องให้พี่ชายกลับสู่มาตุภูมิยังเป็นสัญลักษณ์ (Symbol) ของผู้ที่ยึดมั่นในชาติกำเนิดและวัฒนธรรมของตน ทั้งยังมีความกตัญญูซึ่งถือเป็นคุณธรรมข้อสำคัญของชาวจีนอีกด้วย ดังนั้นการสร้างจารีตหรือวัฒนธรรมชุมชนของผู้ที่เลือกลงหลักปักฐานตั้งรกรากอยู่ในดินแดนอื่นนอกประเทศจีน ผ่านการสร้างตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว การสร้างศาลเจ้า และการประกอบพิธีกรรมต่างๆ จึงเท่ากับเป็นการเตือนใจชาวจีนไม่ให้ลืมพื้นเพและวัฒนธรรมเดิมของตน อาจกล่าวได้ว่าการสร้างตำนานความเชื่อเกี่ยวกับ“เจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว” มีความสำคัญต่อการกลับสู่วัฒนธรรมและความรู้สึกรักชาติในหมู่ชาวจีน ซึ่งนับเป็นอุบายในการสร้างขวัญกำลังใจ ตลอดจนเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวจีนให้รู้สึกถึงการมีกลุ่มก้อนและมีพวกพ้อง ที่สามารถดำรงอยู่อย่างเหนียวแน่นในสังคมต่างวัฒนธรรมได้อย่างมั่นคง

ขณะเดียวกันข้อมูลตามคำบอกเล่าของชาวไทยมุสลิมก็บ่งชี้ว่า กลุ่มชาวไทยมุสลิมเองมีวิธีถ่ายทอดเรื่องราวการสร้างมัสยิดกรือเซะเพื่อยืนยันอัตลักษณ์ของตนเช่นกันกล่าวคือ มัสยิดกรือเซะเป็น

[8] ตรวจสอบได้จากคำประกาศที่ตั้งโบราณสถาน กรมศิลปากร วันที่ 25 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2478 ไม่มีจุดที่ตั้งของสุสานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว

[9] “ปัตตานี” เป็นเมืองท่าที่เป็นศูนย์กลางการค้าสำคัญ จึงมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์และมีวัฒนธรรมผสมผสานอยู่อย่างซับซ้อน (ชาวมุสลิมเป็นประชากรส่วนใหญ่ของพื้นที่)

ประจักษ์พยานแสดงการตั้งมั่นของศาสนาอิสลามอย่างเป็นทางการในปัตตานี และแสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองของรัฐปัตตานีในอดีต คำบอกเล่าจึงระบุชัดเจนว่ามัสยิดกรือเซะได้สร้างขึ้นเพราะความศรัทธาในศาสนาอิสลาม สิ่งสำคัญคือชาวมุสลิมมองกรือเซะผ่านความรู้สึกทางศาสนา กรือเซะตามความหมายของชาวมุสลิมคือ "มัสยิด" ในคัมภีร์อัลกุรอ่านระบุว่า มัสยิดคือบ้านของพระเจ้า ชาวมุสลิมไม่เกรงกลัวสิ่งใดเว้นแต่พระเจ้าองค์เดียว พระเจ้าเป็นผู้สร้างทุกสิ่ง ทรงมีอำนาจสูงสุดในจักรวาลและอยู่เหนือสิ่งทั้งปวง ชาวมุสลิมที่แท้ต้องมีความเชื่อในพระเจ้าอย่างไม่มีข้อแม้ใดๆ ดังนั้นจึงไม่แปลกหากชาวมุสลิมจะปฏิเสธตำนานเรื่องคำสาปแช่งของมนุษย์

อย่างไรก็ตาม สังเกตได้ว่าชาวไทยมุสลิมยอมรับในการมีอยู่ของคนต่างชาติพันธุ์ ที่เข้ามาผสมผสานกับคนพื้นถิ่นในวัฒนธรรมของตนอย่างกลมกลืน เพราะในประวัติการสร้างมัสยิดกรือเซะตามคำบอกเล่าของชาวไทยมุสลิม ผู้เล่าได้ผนวกเรื่องราวของชาวจีนชื่อ "ลิ้มโต๊ะเคี่ยม" ว่าเป็นนายช่างผู้ควบคุมการสร้างมัสยิด และชาวจีนผู้นี้ยังมีฐานะสูงส่งในสังคมมุสลิมคือเป็นบุตรเขยเจ้าเมือง ตลอดจนเป็นผู้ที่เปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลามจึงมีฐานะเป็นอิสลามิกชนคนหนึ่งด้วย

คำบอกเล่าดังกล่าวมีบทบาทสำคัญอันแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์เกี่ยวโยงระหว่างมัสยิดกับกลุ่มคนต่างวัฒนธรรมในพื้นที่เดียวกัน คือ ชาวไทยมุสลิมผู้เป็นเจ้าของพื้นที่ กับชาวจีนผู้มาใหม่ซึ่งพึ่งพาอาศัยและดำเนินชีวิตอย่างประนีประนอม ผสมผสานกลมกลืนกันอย่างสันติมาช้านาน ไม่ได้บ่งชี้ถึงความขัดแย้งแต่อย่างใด การไม่ปรากฏ "คำสาปแช่ง" ในตำนานของชาวไทยมุสลิมก็ไม่น่าจะตีความว่า ผู้เล่ารู้สึก "เจ็บปวด" กับเรื่องราวดังกล่าว แต่น่าจะเป็นเพราะการ "เลือก" ที่จะเชื่อและ "เลือก" ที่จะเล่าตามกระบวนทัศน์ของแต่ละกลุ่มชนดังที่ได้อภิปรายมาแล้วข้างต้นนั่นเอง กล่าวได้ว่า อัตลักษณ์ทางคติชนไม่มีผู้ใดมีอำนาจชี้นำ เนื่องจากชุมชนเป็นผู้ศรัทธาและรับไปปฏิบัติเอง หัวใจและศรัทธาจึงเป็นส่วนสำคัญในการสร้างอัตลักษณ์และพลวัตของชุมชน ซึ่งก่อให้เกิดวิถีและพลังที่สืบสานจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่งได้อย่างไม่ขาดตอน

การศึกษาในครั้งนี้ช่วยให้มองเห็น **"คน"** กล่าวคือ เห็นถึงความเชื่อ ความศรัทธา ตลอดจนกระบวนทัศน์ ที่มาของความคิด และวิธีคิดของคนในการสร้างตำนานเพื่อธำรงอัตลักษณ์ของชาติพันธุ์ตนไว้ท่ามกลางวัฒนธรรมที่หลากหลาย การเล่าขานตำนานการสร้างมัสยิดกรือเซะที่แตกต่างกันระหว่างชาวไทยมุสลิมและชาวไทยเชื้อสายจีนในปัตตานี น่าจะมีจุดประสงค์เพียงเพื่อต้องการแสดงอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ของตน และเป็นอุบายในการรวมกลุ่มชาวจีนให้ผูกพันกันเหนียวแน่นเท่านั้น ไม่น่าจะมีนัยทางการเมือง หรือเจตนาไม่บริสุทธิ์ใดๆ แอบแฝงอยู่

สันติภาพและความสงบสุข น่าจะเป็นสิ่งที่พึงปรารถนาสูงสุดในหมู่มนุษยชาติ ซึ่งเป็นเพียงสิ่งมีชีวิตที่เล็กกระจ้อยร่อย และมีช่วงเวลาแห่งชีวิตอันแสนสั้นเมื่อเทียบกับความยิ่งใหญ่ของจักรวาล สันติภาพและความสงบสุขอาจเกิดขึ้นได้ ตราบใดที่มนุษย์มีความเข้าใจในกันและกัน และมองเห็นความแตกต่างเป็นความงาม จุดประสงค์สำคัญของการศึกษาครั้งนี้ก็เพื่อประโยชน์ในการสร้างความเข้าใจอันดีร่วมกันระหว่างชาวไทยมุสลิมและชาวไทยเชื้อสายจีนซึ่งล้วนเป็น "เพื่อนร่วมชาติ" รวมทั้งสร้างความสงบสุขให้เกิดขึ้นในกลุ่มชนต่างวัฒนธรรมที่อยู่ร่วมกันอย่างสันติมาเป็นเวลาช้านานในดินแดน "ปัตตานี" แห่งนี้

เอกสารอ้างอิง

เคี่ยม สังสิทธิเสถียร และ ดวง ทองอ่อน. 2546. **ประวัติเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว.** ยะลา : มูลนิธิเทพปูชนียสถาน (เจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว) และ ฝ่ายส่งเสริมการศาสนาและวัฒนธรรม สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดปัตตานี.

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 3. 2457. อ้างถึงใน ทองแถม นาถจำนง. 2544. **สืบตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว.** กรุงเทพฯ : เสียดฟ้า.

มัลลิกา คณานุรักษ์. 2530. **รวมเรื่องน่ารู้ : ภาคใต้.** กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.

อัฮหมัดสมบูรณ์ บัวหลวง. ม.ป.ป. **เอกสารเผยแพร่มัสยิดกรือเซะ.** ปัตตานี : คณะอนุกรรมการมัสยิดกรือเซะ.

ฮิบรอฮิม ชุกรี. 2541. **ประวัติราชอาณาจักรมลายูปะตานี.** ปัตตานี : มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี.

❑❑❑❑❑❑❑❑